

նեականերից բաղկացած բնակարաններ։ Ընչպէս որ ազգագրական տեսակէտից չարժէ երկար կանգ առնել սրանց վրայ, միայն գաւառի կողմուրացի մասին տեղեկութիւն տալու համար կասեմ, որ քաղաքի և մանաւանդ հաճիքենդին մօտիկ գիւղերում, ինչպէս են Մուլթ, Աղատ և այլն, որոնք նոյնպէս իբր մամրանոց են ծառայում, արդէն դարադամները վերանում են և կան 2—4 սենեակներից բաղկացած մաքուր և բաւական գեղեցիկ տներ. իսկ այս կենդրոններից աւելի հեռու գիւղերում, ինչպէս են Փիփ, Ղարադաղլու և այլն, ուր համեմատաբար քաղաքակրթութիւնը աւելի քիչ է թափանցել, դեռ ևս մեծ մասամբ դարադամներ են։ Միայն պէտք է ասել, որ ամբողջ գաւառում այժմ այլևս դարադամ չեն կառուցանում, այլ՝ չքաղաքակրթութեամբ տեղերում վերանորոգում և պահպանում են, իսկ փոքր ինչ քաղաքակրթութեամբներում քանդում և նոր ձևին են կառուցանում և կտուրները կրմիրտրով ծածկում։

Կահաւորութիւնը ասիականի և եւրոպականի խառնուրդ է. կան աթոռներ, սեղան, բալլե կաշի և քաշեր—կապերտներ և ներքնակներ ձգուած գետնին, որոնց վրայ նստում են ծալապատիկ։

Քաղաքում տների մեծագոյն մասը աղիւսաշէն է, մեծ մասամբ մի և երկու յարկանի։ Ընդհանրապէս արտաքինի վրայ շատ քիչ ուշադրութիւն է դարձուած. նոյն իսկ ամենալաւ փողոցի վրայ գտնուած ահագին տները, արտաքուստ ոչ մի զարդարանք, ոչ մի գեղեցկութիւն չունին։ Ներքուստ էլ այնքան չարմարութիւններ չեն ներկայացնում։

Կահաւորուած են մասամբ եւրոպական և մասամբ ասիական ձևով, իսկ մի քանի տներում կան նաև եւրոպական բաւական լաւ կահ կարասիք և թանգազին գորգեր։

Զ Դ Ե Ս Տ Ե Ւ Զ Ա Ր Դ

I. Կ ա ն ա ն ց

Զապիկ.—կարում են կարմիր շիւաբակից կամ կարմիր ալըշից, որի արշինը արժէ մօտ 20 կոպէկ։ Իջնում է մինչև ոտները։ Կուրծքը մէջտեղից բացուած է, և եզրերին սև քաշ (երկդ) կարած։ Կըրծքի մասը կրկնակի է լինում, և կամ աւելի հասարակ կտորից աստառ ձգած, որ աւելի տաք պահէ։ Թւեքերը միջակ լայնութեան են, և հասնում մինչև ձեռքի կոճիկները։ Կոճակներ չունին, այլ վեր են քըշտում, մանաւանդ գործ անելիս։

Փոխան.—կարում են շիւաբակից, միտկալից, շիւալից և այլն։

Հագնում են շապկի տակից և խոշոր կապում: Փողքերը երկար են, նեղ և վերջանում են հաստով, որ 2—3 վերջով լայնութեան սև մահուկ է լինում, երբեմն էլ թաշեայ կամ մետաքսեայ կտոր, իսկ սրանից վերև նեղ ասեղնագործ երկզ—նաշխը. երևացող մասը միայն այս քողը և նաշխն են լինում:

Արխալուզ.—Կարում են զանազան գույնի չթերից, մովից և այլ կտորներից: Մէջքի վերայ Բեւաշի սեղմուելով՝ արխալուզը իջնում է մինչև ծնկները: Կուրծքը եռանկիւնաձև բացուած է: Արխալուզը հագնում են շապկի վրայից, տաք ժամանակ միայն մէկ հատ, իսկ ցուրտ միջոցին՝ 2, 3, 4 և մինչև անգամ հինգ: Առաջին արխալուզը կոչւում է Բեւաշի, և աւելի հասարակ է լինում, թւեքերը հասնում են մինչև մատները և վերջանում հաստով—ժապաւէնով: Միւսները կոչւում են գլխի (վերայի) արխալուզ, և աւելի լաւ կտորից են կարուած լինում, բոլոր եզրները կարուած են լինում հաստով—ժապաւէն: Թւեքերը երկար են լինում և հէնց կռան տակից բացուած, իսկ արմուկի մօտից դալթանով միացած, թւեքերի ծայրերը եռանկիւնաձև կտրուած: Այս թւեքերի ծայրին, կռնից մինչև ծայրը՝ մի արծաթէ շղթայ է կարուած, որի վրայից կամ դրամներ և կամ նշաձև դիւկմաներ են կախուած: Սովորաբար թւեքերը չեն հագնում, այլ կախ են ձգում:

Առաջին արխալուզի վրայից կապում են Բեւաշի, որ կարմիր չթից կէս մետր լայնութեան և 3 մետր երկայնութեան կտոր է: Գոտին երկու անգամ փաթաթում են մէջքին, յետոյ առջևում մի հանգուց ձգում և ապա ծայրերը շնի են քաղում՝ գօտու մէջ:

Քիւլանա.—Կարում են շալից, կամ մովից, բամբակած. մէջքին բուզմայով փոքր ինչ սեղմուելով հասնում է մինչև ծնկները. կուրծքը եռանկիւնաձև բաց է, թւեքերը հասնում են մինչև արմուկը այնպէս որ ամբողջ ծղիլը բաց է մնում: Քիւլանայի բոլոր եզրերը պատում են աղուէսի կամ աւելի թանգագին մորթով:

Գլխի յարդարանք.—Նախ մագերը սանրում են, յետոյ ուղիղ մէջ տեղից երկուսի ըստանում, առանձին առանձին ոլորում, երկուսն էլ կծում, ալջպէս պահում, և մի եռանկիւնաձև սպիտակ շոր՝ Բեւաշի կապում վերայից: Յետոյ երկու շոր իրար վրայ դնում և կզակի տակից տանելով՝ կապում են գագաթին: Ղուանը շորի կտորտանք են միմեանց վրայ փաթաթուած, այնքան, որ ունենում են 5 ս. լայնութիւն, 3 ս. հաստութիւն և այնքան երկարութիւն, որ հասնում են կապողի մի քունքից մինչև միւս քունքը: Սրա ծայրերին հաստ թել է կապած, որով և հանգուստում են: Յետոյ երեսի երկու կողքից դնում են մի մի պոչ—թելից ոլորած 20 սանտիմետր երկ. և 2 սանտ.

հաստութեան թել, և ծամերը, ծալքը վերեւից դնելով՝ փաթաթում վերան, յետոյ այս երկուսն էլ կծած սպասում են, և մի ձկատանոց— եռանկիւնաձև ծալուած մի շոր-ճակատի վրայով անցկացնելով՝ կապում ծոծրակի վրայ: Յետոյ մի սպիտակ հիւսիս, —եռանկիւնաձև մահուդվարի կտոր, որի երկու ծալքերին հոշ է կապած,—ձգում են գլխին, ծամերի ծալքերը տանում դէպի կզակի տակը և մշրղանին կապում, քողը մի երկու անգամ անցկացնում գլխի և կզակի վրայով և հանգուստում: Ապա երկու ղոլանների վրայ դնում են հիւսիս ղոլանը.— սա եռանկիւնաձև, մէջտեղում 5 ս., ծալքերում հետզհետէ նեղացող, մի փայտ է 14 ս. երկարութեան, շորերի մէջ փաթաթուած և ծալքերին քող կապած,—և քողերը կապում դագաթին, քորոցով տակի ղոլանը միւսների հետ ամրացնում: Ապա դնում են լիւսնոց (երեսանոց.) —26 ս. երկարութեան և 14 ս. բարձրութեան եռանկիւնաձև կարմիր մահուտ է, շուրջը ղալթան, իսկ երկարութեամբ հիւսիս-արեւմտ (կլապիտոնի ասղնեգործ մի կտոր), եզրին արծաթի թուփեր. ոմանց մի-քանի հատ էլ գոյնզգոյն հուլունք կարած: Երկու եռանկիւնի երեսանոցները դագաթի և ծոծրակի մասի քողերով միմեանց կապած են. իսկ երրորդ քողով կապւում են բլի տակ:

Ըրեսանոցից յետոյ կապում են հիւսիս, որ մի քառ. մետր մեծութեան սպիտակ միտկալ է, եռանկիւնի ծալուած. սա ձգում են գլխին, աջ ծալքը կզակի տակով տանում, իսկ ձախը բերանի վերայով բերում են, և ծոծրակի մօտ երկու ծալքերը հանգուստում: Սա ծածկում է բերանը անմիջապէս թի տակից և ամբողջ ղոլանները: Ապա դագաթին դնում են հիւսիս—45 ս. երկարութիւն և 10 ս. լայնութիւն ունեցող կտորի վրայ խմոր են քսում, լայնութեամբ երկուս ծալում, վերան նորից խմոր քսում և նոր մի ուրիշ, նոյն երկարութեան և մի-քիչ աւելի լայնութեան շոր քաշում, անցկացնում մի պուլիկի վրայ, երկու ծալքերը իրար կարում, և դնում արեւի տակ չորացնում: Յետոյ մի ասղնեգործած, հինգ սանտիմետր լայնութեան և 50 ս. երկարութեան թաւշեայ կտոր կարում կոպիի առաջի մասում. սա էլ կոչւում է ճիւղանոց, և ծալքերին ունի երկական քող, որոնցից մինը կապում են ծոծրակի վերայով, միւսը բլի տակով անցկացնելով՝ կոպիի վրայ:

Ապա մի եռանկիւնաձև ծալուած գունաւոր վարսի եաղլուղ ձգում են ճակատի վրայով և կապում ծոծրակի վրայ:

Յետոյ ձգում են լիւսնոց, որ կարմիր, մետաքսեայ, եռանկիւնաձև ծալուած մի կտոր է: Եւ սրա վրայ կապում են լիւսնոց—մի եռանկիւնաձև ծալուած հասարակ կտոր, որ ձգւում է ճակատի վրայ և կապւում ծոծրակի մօտ:

Ապա անց են կացնում հիւսիս—մի կարթաւոր շղթայ, որ պահպանում է չալման և չարղաթը:

Ա Ր Ժ Ե Բ Ր.

Բշրղանի	15—20	կ.
3 ղոլան	10—15	"
2 պոչ	5—10	"
Սպիտակ մշրղանի	15—20	"
Ըրեսանոցը	1 ը. 60—2 ը.	" " "
Թուփերը	4—5 ը.	" " "
Քիթկալը	25—30	"
Առպին	10—15	"
Ճկրտանոց	40—60	"
Չարղաթը	5 ը. 8 ը.	" " "
Չալման	20—30	"
Կռերը	20 ը. 25 ը.	" " "

32 ը. 42 ը. " " "

ՈՅՆԱՎԱՆ.—Նախ հագնում են գուլպայ, և ապա չմոշկ կամ չուստեր:

Սրանից չիսուն տարի առաջ Թիֆլիսից մուտք է գործել վրացական տարազը, որ այժմ բաւական տարբերում է նրանից առաւելապէս իւր պարզութեամբ: Իւրեքի վրայ հագնում են լէհին, որ սովորական, հասարակ դէյրան է.—իսկ սրա վրայ առաջները քիւլաճա, հանդիսաւոր կամ տօն օրերին քեաթիպա՝ իսկ այժմ հասարակ ժակէտ, որ տեղացիները պարզ են կոչում:

Գլխի յարդարանք.—Մազերը ականջների մօտ ոլորելով՝ այտերի կողքից փոքր ինչ երեւացնում են, վերայից մի սպիտակ լաչակ կապում. գազաթին մի չափ դնում, վերայից մի եայլուխ ձգելով ծոծրակի մօտ կապում, յետոյ մետաքսեայ եռանկիւնաձև ծալուած մի եաղլախ ձգում են կոպու վրայ, ձախ ծալը, բկի տակով և ամբողջ կզակը ծածկելով անցկացնում, և կոպու վրայ քորոցով ամրացնում—ապա եաղլուխի աջ ծալը միւսնոյն կողմից յետ են ծալում և ամրացնում նոյն տեղում. այնպէս որ եաղլուխի կրկին ծալուած ծալը քաշ է գալիս ուսի վրայ:

II. Տ Ղ Ա Վ Ա Ր Դ Կ Ա Ն Գ

Սովորական շապիկ և վարտիքի վրայ հանգնում են լաչն, լիւսւոր շալուար, որ խոշորութեամբ կապւում է առաջից կամ կողքից: Փողքերի ծալրերը դնում են գուլպաների մէջ և տողաղով կապում: Զալուարը սովորաբար կարում են շալից կամ սև ներկած կտաւից:

Զապկի վրայից հագնում են ալուալու, որի կուրծքը առաջները եռանկիւնաձև բաց էր լինում, իսկ այժմ ամբողջովին ծածկուած է:

Արխալուղը կարում են սև կամ կապույտ ներկած կտաւից:

Արխայուղի վրայ հագնում են լուսնի, որ մէջքի մօտ բուզմայով սեղմուկով իջնում է ծնկներից ներքև։ Կարում են սև շալից։ Ոտներին հագնում են քոշեր կամ տրեխներ։ Գլխներին ծածկում գլխի, որ կարում են գառան մորթից։

Հարուստները ձմեռը հագնում են չուխի տակից գլխի (մուշտակ), գառան մորթից կարած, չուխի տարազով։

Կտածուկի (տատուածի) սովորութիւնը մինչև հիմայ էլ պահպանուել է Գանձակի գաւառում. այսպէս՝ ձեռքի հարուստներով կամ երկար տրորելով անգագայացնում են մարմնի այն մասը, որ ուզում են կտածել, ինչպէս ձեռքերը, աչտերը, ճակատը և այլն, և յետոյ փոշիացած ածուխի շողախի կամ թանաքի մէջ թաթախած թելը անցկացնելով ասեղին՝ անց են կացնում կաշուի միջով. ածուխը կամ թանաքը թելից անցնում է մարմնին և սև բիծ տալիս, որ շատ երկար դիմանում է։ Սրան գիւղացիները էլ են ասում. անում են երեսին, ձեռքերին, ծների վրայ, կրծքին և այլն. բայց սովորաբար մի մի խալ անում են ունքերի մէջ, մի մի հատ էլ աչքերի տակ։

ՀՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲԱՐՔ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ՀԱՐՍՆԻՔԻ ՍՈՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հասակ. Գանձակի գաւառում ևս աղջիկներին շատ փոքր հասակումն են պսակում և մանաւանդ՝ նշանում։ Ութ տարեկանը արդէն նշանում է, իննը-տաս տարեկանը՝ պսակում։ Ես ներկայ եղայ Գետաշէնում մի նշանդէքի, հարսնացուն հագել ութ տարեկան լինէր. մի կարճ, փոքրիկ աղջիկ էր, որ մարդկանց մէջ չէր երևում։ Հայրը գրկեց նրան և կանգնացրեց թաղթի վրայ, որ փոքր ինչ երևալ։ Եւ երբ քահանան առաջարկեց աջ ձեռքը մեկնել, որ մատանին դնեն մատը, նա ձախը մեկնեց։ Խեղճ աղջիկը ապշած կուէ էր եկել, նրա գէմքը արտայայտում էր, որ չի հասկանում, թէ ինչ են անում իւր Հետ։ Երբ քահանան հարցրեց, թէ համաձայն է ամուսնանալու փեսացու երիտասարդի Հետ, նա շարունակեց անշարժ մընալ և կարծես չհասկացաւ էլ հարցը։ Այն ժամանակ քահա-